

Sybil Milton

Náci politika a romák és a sintik ellen 1933–1945*

Az esszé azoknak a náci törvényeknek a sorát elemzi, amelyek a romák és sintik mindennapi életét határozták meg Németország és Ausztria területén 1933 és 1945 között. Dokumentumokat mutat be a cigányok megsemmisítéséről szóló döntésről, összehasonlító adatokat közöl a nemzetiszocialista uralom alatt a zsidóság és cigányság helyzetével kapcsolatban.

A cigányok, azaz a romák és sintik, alig szerepelnek a náci fajüldözésről szóló mai történetírásban. Ellenkezőleg, erről a témáról ma is babonák, előítéletek, sztereotípiák uralják a vonatkozó irodalmat. Így született meg Yehuda Bauer véleménye, miszerint „a cigányokra vonatkozóan a náciknak semmiféle politikája nem volt”, azaz a nácik cigányüldözése elméletileg különbözött a zsidóüldözéstől. Ez természetesen tévhit. Hasonlóan félrevezető és téves elgondolás *Hans-Joachim Döringé*, aki szerint a náci politikát a bűnügyi kontroll igénye és a hadi biztonság motiválta; vagy *Bernhard Strecké*, aki a járvánnyal és közegészségügyi okokkal indokolja a romák és sintik kiirtását. Tény, hogy a „zsidó kérdés” nagyobb horderejű volt a náci ideológiában, mint a „cigány katasztrófa” gondolata, hiszen a romák és a sintik társadalmilag marginális helyzetben voltak, míg a zsidók asszimilálódtak a német társadalomba és kultúrába. A cigányokjával kevesebben is voltak, 1933-ban a német lakosságnak mintegy 0,05%-át tették ki. Ugyanakkor mégis megdöbbentő a párhuzam a zsidókat és cigányokat érintő ideológia és a kiirtás véghezvitele terén. Az üldözés hasonlósága és egyidejűsége ellenére fontos különbség, hogy a nácik zsidóellenességéről szóló másodlagos irodalom is hatalmas mennyiséget tesz ki, de csak elszórtan találunk tanulmányokat a romák és sintik sorsáról. Ez a tény nagymértékben befolyásolta a kort érintő történelmi elemzéseket, melyekben a cigányok legfeljebb az utóiratban szerepelnek.

A nácik hatalomrajutását megelőzte a romákkal és sintikkel kapcsolatos fajelmélet. A *Második Birodalom* és a weimari köztársaság idején *Baden, Bajorország, Bréma, Hessen és Poroszország* államai törvényeket hoztak a cigányok diszkriminációjáról, és olyan hivatalos sztereotípiákat léptettek életbe, melyek a cigányságot vándorló, aszociális, bűnöző és fajilag alsóbbrendű idegen elemekként definiálták. Már 1899-ben Bajorország létrehozta az úgynevezett „*Cigányok Információs Hivatala*” intézményét, amely leszármazási adatokat, fényképeket és ujjlenyomatokat gyűjtött össze a hat év feletti cigányokról. A weimari alkotmány 108-as paragrafusa értelmében ugyan a cigányok teljes és egyenlő állampolgári jogot kaptak, de ezek értéktelennek bizonyultak a diszkriminációs törvényekkel szemben. Az 1926. július 16-i bajor törvény – „*Intézkedés a cigányokkal, vándorokkal és munkaképtelenekkel kapcsolatban*” – utasított minden letelepedett és vándorló cigányt, hogy jelentkezzen a rendőrségen, a helyi nyilvántartá-

si hivatalban és munkavállalójuknál. Egy hasonló porosz rendelet 1927 novemberében különleges személyi igazolványt vezetett be a cigányok számára, ujjlenyomatokkal és fényképekkel, amelynek viselése minden hat év feletti romára és sintire nézve kötelező volt. A weimari köztársaság utolsó éveiben rutinszerűvé vált a cigányok önkényes elfogatása – szintén bűnügyi okok miatt. Az 1926-os bajorországi törvényt mint az összes német államra vonatkozó normát adaptálta a nemzeti rendőrség 1929 áprilisában, s megfogalmazta az „*Irányelvek a cigányok elleni küzdelemhez Németországban*” c. dokumentumot, az intézkedés főhadiszállásává München városát jelölte ki. Ezt a rendelkezést 1933. március 18-án megújították azzal a kiegészítéssel, hogy bármely állam további megkötéseket alkalmazhat.

Nehezen vonható meg a határvonal a weimari előzmény – azaz a romák és sintik bűnözőként, társadalmon kívüliként, vándorként felfogott nyilvántartása – és az első náci rendelkezések között. Kezdetben a nácik a zsidókra, cigányokra és a fogyatékosokra hasonló korlátozásokat léptettek életbe. A társadalomba beilleszkedni képtelen cigányokat az 1933 júliusi törvények mint örökletes károsodásokat hordozókat tartották számon, az 1933 novemberi törvények pedig mint megrögzött bűnözőket. Az első törvény a kötelező meddővé tételt írta elő, a második a koncentrációs táborokba történő bebörtönzésüket eredményezte. Az 1933. július 14-i honoságtól megfosztó törvényt és az 1934. március 23-i kiűzetési törvényt végrehajtották, felhasználva ezeket arra, hogy a külföldi és hontalan cigányokat eltávolítsák Németországból. Az 1935-ös nürnbergi faji törvények és az azokhoz kapcsolódó félhivatalos kommentárok a cigányokat a zsidókkal és színészbőrűekkel együtt „*fajilag különböző, idegen vérű kisebbségként*” határozzák meg. Tilosnak minősítik a fajilag kevert házasságokat német vérűek és „*cigányok, négerok vagy azok törvénytelen leszármazottai*” között. A nürnbergi faji törvények a zsidókat és cigányokat teljes mértékben megfosztották polgári jogaitól.

A *Náci Fajvédő Hivatal* és a *Gestapo* már 1934-ben összeállította a „társadalmon kívüliek” katalógusát. A náci rendőrség, illetve az egészségügyi adminisztráció ezt folytatta, és kiterjesztette a rendszeres nyilvántartást a cigányokra, mint potenciális bűnözőkre. Így a testi-antropológiai és származástani nyilvántartás a cigányokat mint „*fajilag alsóbbrendű, aszociális és bűnöző ázsiai leszármazottakat*” határozta meg. Ezen túl a náci szociálpolitika csökkentette a zsidók és cigányok támogatására fordított kiadásokat, s ez a zsidók elszegényedéséhez vezetett, az eleve szegény cigányok pedig még kevesebb pénzbeli támogatást kaptak a helyhatósági szervektől. Ugyanezen hatóságok a romákat és sintiket cigánytelepekre telepítették.

Hans Pfundtner 1936-ban azt a megbízatást kapta a belügyi titkárságtól, hogy kezdjen hozzá egy országos cigány törvény előkészületeihez, tegyen kísérletet arra, hogy „rátaláljanak a cigányprobléma totális megoldására nemzeti és nemzetközi szinten”. E mandátumban átmeneti javaslatok találhatók az idegen és nem letelepedett cigányok kiűzetéséről, mozgás-

**(In Journal of the Gypsy Lore Society, Vol. 2. No. 1. 1992.)*

szabadságuk korlátozásáról; a vándor kereskedő cigányoknak igazolványok kiadásáról; fokozott rendőri őrizetről; a német-cigány vegyes leszármazott (ún. Mischlinge) meddővé tételéről, minden a Birodalomban élő cigány nyilvántartásáról és egy különleges cigányrezervátumba történő telepítéséről.

A nemzeti törvény megalkotása helyett a *Titkosrendőrségi Erők Központi Hivatala (RKPA)* és a *Belügyminisztérium* 1936 júniusában Münchenben nyilvánosságra hozta a „*Küzdelem a cigányveszély ellen*” című határozatot, mely még tovább növelte a cigányokkal szembeni zaklatást, kényszert, fenyegetést. Ez a müncheni hivatal vezető szerepet játszott a cigány adatbank működtetésében, és Bécsben, a „*Küzdelem a cigányveszély ellen*” tárgyában az Interpol nemzetközi központja előtt ez a hivatal képviselte az összes német rendőrségi hivatalt.

A Birodalom és a porosz belügyminisztérium 1936. június 6-i rendelete új mozzanatokat tartalmazott. A rendelet felhatalmazta a berlini rendőrség vezetőjét, hogy Poroszországban rajtaütésszerűen elfogjanak minden cigányt az olimpiai játékok előtt. Ennek eredményeképpen 1936. július 16-án hatszáz cigányt fogtak el és rendőri őrizet alatt hajtották ki őket a szennyvízcsatornák mentén, a köztemető irányában Berlin külvárosába, Marzahnbába. Bár mind a szennyvíz, mind a sírok sértették a cigányok kulturális tabujait, *Berlin-Marzahnb* lett a legnagyobb cigánytábor (*Zigeunerlager*). Százharminc karavánból állott, melyet a Reich munkaügyi hivatala lakhatatlannak nyilvánított; a tábort egyenruhás porosz rendőrök egy osztaga őrizte. A higiéniai feltételek szinte teljes mértékben hiányoztak, mindössze három vízcsap és két WC állt rendelkezésükre. A tábort a túlszűfoltosság és az egészségtelen körülmények jellemezték. 1938 márciusában például a hatóságok 170 fertőző betegről tudósítottak.

A berlin-marzahni cigányokat munkára kötelezték. Ezen túlmenően, a Reich Egészségügyi Hivatala arra kényszerítette őket, hogy részletes adatokat szolgáltatassanak az antropológiai és származástani nyilvántartáshoz. Éppen ezek az adatok szolgálták aztán alapul a honosság megvonására és a kötelező meddővé tételre. A berlin-marzahni cigánytelepnek köszönhetően egyre szorosabbá vált a közegészségügyi hivatal és a rendőrség közötti együttműködés, aminek később a deportálás és a cigányok tömeges lemészárlása lett az eredménye. 1939 után a marzahni rabokat kényszermunkára hajtották a *sachsenhausen*-i kőbányákba, vagy a berlini utcákon a légitámadások nyomán keletkezett kőtörmelékeket kellett eltakarítaniuk. A legtöbbjüköt 1943-ban *Auschwitzba* deportálták.

1936 tavaszán a Reich egészségügyi hivatalának L3-as osztályaként megalakult a Fajhigiéniai és demográfiai-biológiai kutatási egység. Dr. Róbert Ritter vezetésével 1937-ben az egység megkezdte rendszeres származástani és genetikai kutatásait. Ritter és munkatársai szorosan együttműködtek a Reich Központi Biztonsági Hivatalával (RSHA) és a belügyminisztériummal. Ritter kutatási egysége mintegy 30 000 cigányt és félcigányt tartott nyilván Németországban, róluk származástani és faji adatokat szolgáltatott abból a célból, hogy a Reich új cigány törvényt alkothasson. Ritter csoportjának az volt a célja, hogy bizonyítsa: a bűnözés és az aszociális viselkedés öröklődő.

1937-ben dr. Adolf Würth biológus-antropológus, Ritter egyik munkatársa így jellemezte a náci politika hasonlóságát zsidókkal és cigányokkal kapcsolatban:

„*A cigánykérdés ma számunkra elsősorban faji kérdés. Így a nemzeti szocialistáknak tulajdonképpen ugyanúgy meg kell fontolnia a cigánykérdést, mint a zsidókérdést. A munkát már megkezdjük. A zsidókat és a cigányokat egyazon alapra helyeztük a nürnbergi törvények és a házasságtilalom segítségével, a német vér védelme érdeké-*

ben. A cigányok nem német vérűek, és nem is rokonok a német vérrel.”

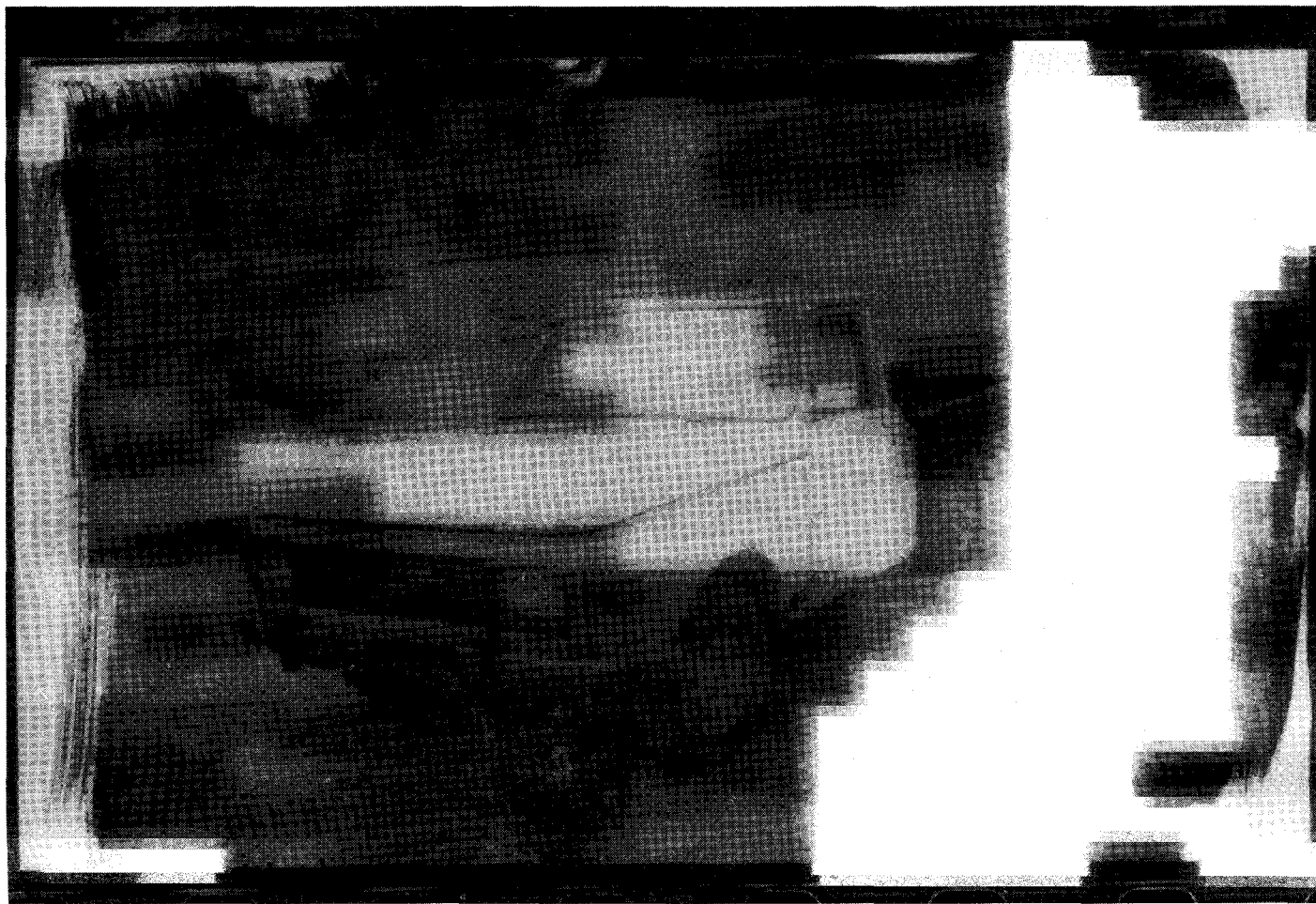
Würth származástani és antropológiai kutatásokat folytatott cigányokon *Württembergben*, és 1940-ben az ő segítségével történt meg az első 500 roma és sinti deportálása *Württemberg* állami börtönéből *Lublinba*.

1935 után a helyi önkormányzatok és a helyi jóléti hivatalok azt indítványozták a német rendőrségnél, hogy a növekvő számú német cigányokat az újonnan létrejött helyhatósági *Zigeunerlagerekbe* (cigánytáborokba) gyűjtsék. Ezek a táborok elsősorban SS-Sonderlager-ek voltak; hasonlatosak a gondosan felügyelt koncentrációs táborokhoz” és a kezdetleges gettókhöz. Általában a külvárosokban alakították ki, és az SS, a csendőrség és a városi rendőrség őrködött felettük. 1935 után ezek a táborok váltak a kényszermunkára, származástani nyilvántartásra vagy kötelező meddővé tételre kötelezett cigányok gyűjtőhelyévé. 1933 és 1939 között ilyen *Zigeunerlager-t* hoztak létre Kölnben, Düsseldorfban, Essenben, Frankfurtban, Hamburgban és más német városokban is. Ezek a táborok a helyhatósági internálótelepekből fokozatosan olyan központokká váltak (*Sammellager*), ahonnan 1939 után rendszeresen deportálták az embereket a koncentrációs táborokba.

1936 tavaszán Frankfurtban az önkormányzat tisztségviselői – beleértve Frankfurt rendőrfőnökét, Beckerlet-et, Krebs polgármestert, és ajóléti hivatal képviselőit is – cigányellenes tevékenységi körüket tovább terjesztették. Az új rendszabályok kimondták a heti háromszori rendőri ellenőrzést; a cigányok személyazonossági iratainak ellenőrzését, abból a célból, hogy kiszűrjék a hontalanokat, a külföldieket, és azokat száműzhessék; a kötelező helyi genetikai és származástani nyilvántartást; minden romát és sintit kötelezték a frankfurti *Zigeunerlager*-ba történő letelepedésre; megtiltották, hogy a cigányok ezen a táboron kívül helyi táborhelyet béreljenek; eltávolították minden bevándorló romát és sintit Frankfurtba érkezésükkor.

A további rendszabályok még inkább fokozták a rendőrségi zaklatásokat a helyi és bevándorló cigányok ellen. Az útmutató jóváhagyta, hogy csökkentsék a bevándorló cigányok kiadható munkakönyvének mennyiségét, így korlátozták a kés- és ollóköszörűs, lókupec, úti árus, jóvendőmondó, zenész, cirkuszos foglalkozások lehetőségét. Ellenőrizték, hogy járnak-e a cigány gyermekek iskolába, az iskolakerülést szigorúan büntették: a helyi, fiatal cigányok számára fenntartott telepre szállították őket. Minden cigány felett kötelezően a rendőrség őrködött. Hasonló rendszabályokat hoztak már német városokban is.

A rendelkezésre álló történeti irodalom szerint 400 bajorországi cigányt deportáltak *Dachauba* 1936 júliusában. Ez egy időben történt a berlini cigányok összegyűjtésével, a berlin-marzahni tábor kialakításával. Ezen kívül 1000 munkaképes cigányt fosztottak meg szabadságától 1938. június 13. és 18-a között, és *Buchenwaldba*, *Dachauba* és *Sachsenhausenbe* deportálták őket, a nőket pedig *Lichtenburgba* küldték. Az 1938-as elfogatások egy kiadatlan rendelet szerint a „bűnmegelőzés” céljából történtek. Ez a rendelet (1937 decemberéből) az elfogatási parancsot minden olyan személyre kiterjesztette, akinek társadalomellenes viselkedése a közjót fenyegette, tekintet nélkül arra, hogy az illető személy büntetett előéletű volt-e vagy sem. A rendeletet a bevándorló, munkanélküli cigányokra, asszociális, visszaeső bűnözőkre, hajléktalan koldusokra, kéregetőkre és zsidókra alkalmazták – beleértve a büntetett előéletűeket is (ezek körébe tartoztak egyébként a közlekedési rendszabályokat áthágók is). Az elfogatásokat nem annyira a Gestapo, inkább a Kripo hajtotta végre, célja az volt, hogy az egyre növekvő táborhálózat számára minél több munkaerőt biztosítson.

Az osztrák és német cigányokat közvetlenül a háború kitörése előtt Mauthausenbe és Ravensbrückbe küldték. 1938 nyarán és őszen körülbelül 3000 munkaképtelen romát és sintit deportáltak az *Ostmarkból* koncentrációs táborokba. Így 2000 16 év feletti cigány férfit küldtek Dachaubá és később Buchenwaldba, és 1000 15 év feletti cigányasszonyt Ravensbrückbe.

Bár az 1939 előtti koncentrációs táborokról nem áll rendelkezésre elég adat, a fentiek mégis fontos adalékokkal szolgálnak a második világháború hajnalán már meglévő koncentrációs táborrendszeréről.

Az 1938–39-es évek folyamán a cigányokkal kapcsolatos náci ideológia csaknem olyan agresszívvé vált, mint a zsidók elleni kampány alatt. 1938 augusztusában a cigányokat – látványosan hadbiztonsági okokból – kiűzték a határzónákból, a Rajna bal partjáról, és amikor a háború megkezdődött, megtiltották számukra a vándorlást a Reich nyugati területén. 1938 májusában Himmler úgy rendelkezett, hogy a cigányok müncheni hivatalát átkereszteljék, és Berlinbe, az RKPA-ba helyezték át. Ezek után 1938. december 8-án Himmler „Küzdelem a cigány veszély ellen” címen kiadta rendeletét, melyet Róbert Ritter antropológiai és származástani nyilvántartási adataira alapozott.

Himmler javaslata az volt, hogy „a cigánykérdést elsősorban faji alapon kell megoldani”, és kimondta, hogy a hat év feletti cigányokat három faji csoportba kell sorolni: „cigányok, cigány Mischling-ek (keverékek) és olyan nomád személyek, akik cigány módra élnek”. Az 1939-es év elején közzéadott irányelvek szerint az RKPA támogatja a „kiterjesztett cigány törvény további

csiszolását, mely tiltja a fajkeveredést és szabályozza a cigányfaj életét németföldön”. A rendelet előírja az átfogó és rendszeres helyi és származástani nyilvántartást, melyet a helyi rendőrség és a közegészségügyi előljáróság feladatául jelöl ki. Képes személyi igazolványt ír elő minden cigány és félcigány számára. Himmler rendeletének végrehajtása azt eredményezte, hogy a Reich cigányzenekarából több tucat cigány zenészt eltávolítottak, kizárták őket mindenfajta munkalehetőségből. Egy 1940. február 5-én keletkezett beszámoló, melyet dr. Meissner, a grazi kerületi bíróság meghatalmazottja írt a Birodalom igazságügyminiszterének, tükrözi a náci politika radikalizálódását. Az írás a cigány zenészek alkalmazását tiltja meg: „A cigányok leginkább koldulásból és lopásból élnek. Ha zenészként is dolgoznak, ez a tevékenység csak arra szolgál, hogy elsődleges foglalkozásukat elfedjék vele.”

A német cigányok deportálása röviddel a háború kitörése után megkezdődött. 1939. október 17-én Reinhard Heydrich kiadott egy rendeletet, amely megtiltotta minden cigánynak és félcigánynak, hogy nyilvántartási helyét megváltoztassa. E törvény lényeges szerepet játszott a deportálások végrehajtásában. Október második felében Arthur Nebe, az RKPA vezetője gyorsítani próbálta a berlini cigányok deportálását, kérte, hogy Eichmann „adjon három vagy négy vagon cigányt” a niskoi zsidó szállítmányhoz, amely Bécsből indult. Ennek a tervnek a megghiúsulása azonban megátolta 30 000 cigány korai kitelepítését a Nagy Nemei Birodalomból. Az 1939 októberében még sikertelen deportációra végül is 1940 májusában került sor, amikor 2800 német cigányt deportáltak Lublinba. Ausztriában 1940 augusztusára tervezték a

Lengyelországba irányuló deportálást. A cigányok bezárására és felmentésére vonatkozó szabályok hasonlóak voltak, mint a későbbi zsidó elhurcolások idején használt megkötések.

A deportált cigányok ingó és ingatlan vagyontárgyait lefoglalták, lemondási formanyomtatványokat írtak velük alá, melyek szerint ezek a javak „*Volks und staatsfeindlichen Vermögens*”-ként (nép- és államidegen javak) váltak elszállíthatóvá. Az 1933 júliusában a „*felforgatók és ellenségek javainak lefoglalására*” hozott törvényt kezdetben ajogaiktól megfosztott, száműzött foglyokra, majd a zsidókra is alkalmazták. A cigányok deportálását 1940 októberében ismét felfüggesztették a kormánytól érkezett panaszok miatt. 1941 júliusában – valószínűleg a Szovjetunió megtámadása miatt – az RSHA leállította a kelet-poroszországi cigányok deportálását, megjegyezve, hogy a „cigánykérdés általános és végső megoldása most nem valósítható meg”. Ehelyett az RSHA egy új Zigeunerlager létesítését kezdeményezte Königsberg külvárosában, melyet szögesdróttal vetetett körül.

A cigány- és zsidódeportálásokkal kapcsolatos dokumentumok a kivégzési szisztémára is rávilágítanak. Ahogy a zsidók *Lódzba* történő deportálása, ugyanúgy az 1941. november 5–9. között *Hartburgból*, *Fürstentfeldből*, *Mattersburgból*, *Roten Thurmból*, *Lackenbachból*, *Obertwarból* összeszedett 5000 cigány deportálása összefüggésbe hozható a *Chelmno* (Kulmhof) létrehozásával, ahol ezeket a cigányokat 1941 decembereben–1942 januárjában gázkamrában megsemmisítették. Hasonló sorsra jutottak a varsói gettóba bezárt cigányok, akiket *Treblinkába* deportáltak 1942 nyarán. Míg az SS Einsatzgruppen a Szovjetunióban végezte dolgát, addig a balti államokban több ezer cigányt és zsidót öltek meg. Az RSHA „153-as számú beszámolója a Szovjetunióból” jelentette: „*A cigánykérdés megoldódott Szipferopolban*”. 1942 októberében *Otto Oklendorf*, az Einsatzgruppe vezetője kimondta, hogy a zsidók és cigányok megsemmisítése ugyanazon az alapon áll. Hasonlóképpen 1942 júliusában a Birodalom ostlandi népbiztosa, az SS és Riga rendőrfőnökének tájékoztatásaképp megjegyezte: „*a zsidókat és cigányokat érintő bánásmód azonos alapokra helyezendő.*”

Németországban és Ausztriában 1942-ig elsősorban a cigány Mischlingekkel kapcsolatban léptek életbe náci rendszabályok, hiszen Ritter fajkutatásai szerint a németországi romák és sintik 90%-a kevert eredetű. 1942-től a rendszer már nem tett különbséget: minden cigánnyal ugyanúgy bánt. 1942 és 43 között, amikor a legtöbb cigányt deportálták a Reichből, a nácik minden megkülönböztetést eltörölték a cigányok és zsidók között. Az 1942. március 12-i új rendeletet egyformán érintették a cigányokat és zsidókat a szociális támogatások és a kötelező munka szempontjából.

Egyes források azt támasztják alá, hogy maga *Hitler* is bekapcsolódott a cigányok kiirtásáról szóló végső döntésbe. 1942. december 3-án *Martin Bormann* levelet írt *Heinrich Himmlernek*, melyben tiltakozott az ellen, hogy a Reich SS vezetője bizonyos cigányokat felmentsen a rendeletek érvényessége alól, pedig a kutatások „*nyelvükről, szokásaikról... és az értékes német szokások ismeretéről*” ezt nem indokolják. *Bormann* a levélben állítja, hogy ezt a kivételezést sem a nép, sem a párt, sem a Fűher nem látná indokoltnak. *Himmler* a levélre kézírással rájegyzi: *készítsenek kivonatokat Hitlernek a cigányokról*. A margón ez áll: „*Führer Aufstellung wer sind Zigeuner*”. *Himmler* találkozott is *Hitlerrel* 1942. december 10-én, és hat nappal később *Bormann* nyomására, és valószínűleg *Hitler* parancsára, *Himmler* kiadta a cigányokról szóló *Auschwitz-rendeletet*. Ennek eredménye a deportálás, és a *Birkenauban* rendezett vérfürdő lett.

Nyilvánvaló, hogy *Hitler* bekapcsolódott az eseményekbe, és tudott a megsemmisítésekről is. Ebben az időben a német

politika még tovább radikalizálódott a zsidókkal és cigányokkal kapcsolatban.

Már 1942. szeptember 26-án, három hónappal *Himmler* *Auschwitz-rendelete* előtt 200 cigányt *Buchenwaldból* *Auschwitzba* telepítettek, és egy új cigánytelep létesítését határozták el *Birkenauban*. 1943. február 26-án megérkezett az első német cigány szállítmány az újonnan épült cigány „családi táborba”, *Birkenaubá*. A leigázott Európa minden országából érkeztek cigányok *Auschwitz-Birkenaubá* 1943. március 7. után: 1940 májusától a cigányokat családostól deportálták, sorsuk-történetük hasonló volt a birkenauai cigány- és családi táborokban. 1944. augusztus 2-án likvidálták az *Auschwitz-Birkenau-i* cigánytábort. Addigra 13 614 cigány halt meg a száműzetés, alultápláltság, betegség és az orvosi kísérletek következtében, 6432-t gázkamrában semmisítettek meg, 32-t szökés közben lőttek le. Tehát a 23 000 német és osztrák roma és sinti közül mintegy húszezren elpusztultak *Auschwitzban*. 1943. április 25-én a Birodalom polgárjogi törvényei szerint mind a zsidókat, mind a cigányokat összes ajogaiktól megfosztották.

Bár egyre több speciális monográfia is készült a náci politikával kapcsolatban, a romák és sintik sorsát tanulmányozó Holocaust-irodalom még mindig hiányos. Az eljövendő kutatásoknak egy átfogó és rendszeres kézikönyv elkészítésére kellene törekedniük, melyben megjelentenék az összes nyilvánosságra hozott és nem publikált náci törvényt, rendelkezést, irányelvet, melyek a német és osztrák cigányokra vonatkoznak, és össze kellene gyűjteni a tengelyhatalmak és a leigázott Európa más országainak hasonló rendeleteit is. Elemezni kellene a hazai és a német cigányok deportálásának módját a bialystoki, krakkói, varsói és lódzi gettókbán. *Adam Czerniakow* naplójában elolvasható, hogy 1942 áprilisában–júniusában egyaránt voltak német és lengyel cigányok a varsói gettóban. Rendeletek tanúskodnak Varsó városában és körzetében a cigányok összegyűjtéséről és az ezt követő deportálásról.

A kortárs irodalom nem fordított kellő figyelmet a Szovjetunió területéről származó cigányokkal kapcsolatos adatokra, bár nem ütközne különösebb nehézségekbe a rendszeres feldolgozás. Ugyanígy elemzést érdemelne a cigányokkal kapcsolatban használt náci nyelv is. A náci propaganda kiképzésére használt nyelve és az adminisztráció hivatalnokainak megfélemlítésre használt nyelve ködszavakból és mellébeszélésből álltak a deportációra és a megsemmisítésre vonatkozóan. A nácik áldozataikat általában pejoratív kifejezésekkel illeték.

A Holocaust történetírás az elmúlt negyven évben főleg az antiszemitizmusra, a zsidó sorsra összpontosított. Új források és kutatások ellenére a nyolcvanas években még mindig a régi interpretációk a meghatározóak. Nem készült párhuzamos tanulmány a cigányok és zsidók sorsáról a náci koncentrációs táborokban és az átmeneti táborokban, mint amilyen a hollandiai *Westerbor* és a belgiumi *Malines* volt, valamint a megsemmisítő központokban Németország és a leigázott Európa területén. Nincs összehasonlító tanulmány az egyidejűleg létező *Zigeunerlager*-ekbe és koncentrációs táborokba zárt cigányok sorsáról.

Még mindig hiányos a kortárs irodalom, ami a romák és a sintik sorsát elemzi a leigázott Európa országaiban, eltekintve néhány kiváló holland és csehszlovák munkától. Szintén jelentős a hiánya a cigánykérdés végső megoldásával kapcsolatos náci politika bemutatásában, ugyanakkor fontos eredmények születtek annak a kapcsolatnak a feltárásában, ami a náci ideológia, a nemei társadalompolitika és a német és európai cigányok fajüldözése között fennállt.

Fordította: Kalocsai Csilla